

הדלים (أصداء)

אשגר התוכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים בישראל במכון למחקרי ביטחון לאומי
בחסות קרן ניובאואר, פילדלפיה.

גיליון 8, מארס 2021

- 2.....דבר המערכת
- 4.....פתח דבר : לקראת שינוי ביחסי יהודים - ערבים בישראל?
- 5.....שלב חדש ביחסי המדינה עם המיעוט הערבי.
- 8.....היערכות המפלגות היהודיות והערביות לקראת הבחירות לכנסת ה'24
- 11.....הפוליטיקה הערבית לאחר התפצלות רע"מ מהרשימה המשותפת : לקראת מערכת דו - קוטבית?
- 15.....הפוליטיקה הערבית בישראל : בין דואליות להדדיות.

דבר המערכת

קוראות נכבדות, קוראים נכבדים.

אנחנו שמחים להביא בפניכם את הגיליון השמיני של "הדים – אֲסָדָא", אשר התוכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים בישראל של המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS). הגיליון הנוכחי מתמקד בנושא המערכת הפוליטית הערבית בישראל לקראת מערכת הבחירות לכנסת ה־24, בחירות אשר יתקיימו ב-23 במארכ 2021. בשתי מערכות הבחירות האחרונות (ספטמבר 2019 ומארכ 2020), ארבע המפלגות הגדולות בחברה הערבית (חד"ש, רע"מ, בל"ד ותע"ל) התאחדו במסגרת "הרשימה המשותפת" והגיעו להישגים נאים, במיוחד בבחירות לכנסת ה־23, בהן שיעור ההצבעה הגיע לשיא של שני העשורים האחרונים (64.5 אחוזים) והישג חסר תקדים של ייצוג ערבי בכנסת (15 מנדטים).

לקראת הבחירות הקרובות, הרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ) התפצלה מהרשימה המשותפת על רקע מחלוקות אישיות ואידיאולוגיות בין חברי רע"מ – בעיקר יו"ר הרשימה, חה"כ מנסור עבאס – לבין הנהגת הרשימה המשותפת, בעיקר ראשי חד"ש ובל"ד. לפי הערכות רווחות, פיצול זה יפגע בשיעור ההצבעה, יביא לירידה בהיקף הייצוג הערבי בכנסת ה־24, ואולי יביא לעלייה בשיעור ההצבעה למפלגות היהודיות בקרב הבוחרים הערבים, המחזרות בנמרצות אחר קולותיהם.

הגיליון הנוכחי של "הדים – אֲסָדָא" כולל פתח דבר של ד"ר מאיר אלרון, ראש קבוצת התכניות של חקר הזירה הישראלית הפנימית במכון למחקרי ביטחון לאומי. לאחריו אנו מציגים הפעם קציר של ארבעה מאמרים העוסקים בהיבטים שונים של ההתפתחויות האחרונות בפוליטיקה הערבית לקראת הבחירות לכנסת ה־24, במשמעויות ובהשלכות שלהן, הן בטווח הקצר (לקראת הבחירות) והן בטווח הרחוק יותר (לאחר הבחירות).

המאמר הראשון הוא של ד"ר דורון מצא, עמית מחקר בתוכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים במכון. המאמר מנתח תהליכי עומק שמתחוללים בשנים האחרונות בפוליטיקה הערבית ובמערכת היחסים שבין מדינת ישראל לבין המנהיגות הפוליטית הערבית, והחברה הערבית בכללותה, תהליכים אשר הובילו ל"הרמת מסך" ושיתופי פעולה בין הממשלה לבין המפלגות הערביות.

המאמר השני הוא פרי עטה של ד"ר אילהאם שחברי, חוקרת מלגאית ניובאור במכון. במאמרה היא מציגה את היערכות המפלגות היהודיות והערביות לקראת הבחירות לכנסת ה־24.

את המאמר השלישי כתב ח'דר סואעד, חוקר מלגאי ניובאור במכון. המאמר מנתח את הסיבות של התפצלות רע"מ מהרשימה המשותפת, את ההשלכות של כך על שיעור ההצבעה הצפוי בקרב הציבור הערבי בבחירות הקרובות ועל גודל הייצוג שלו בכנסת הבאה, וכן את ההשפעות הצפויות בטווח הארוך על עתיד המערכת הפוליטית הערבית בישראל.

המאמר הרביעי, השני בקובץ זה של ד"ר אילהאם שחברי, מנתח את גישתו הפוליטית של חה"כ מנסור עבאס, יו"ר רע"מ, אשר היוותה סיבה עיקרית להתפצלות רע"מ מהרשימה המשותפת.

מאחלים לכם קריאה מהנה,
העורכים: ח'דר סואעד, ד"ר מאיר אלרון, ד"ר אפרים לביא

פתח דבר: לקראת שינוי ביחסי יהודים - ערבים בישראל?

מאיר אלרן

הבחירות הקרובות, בפעם הרביעית בשנתיים האחרונות, מעידות יותר מכל על אי היציבות החוקתית והפוליטית בישראל. משבר הקורונה המשולב (הבריאותי, הכלכלי-חברתי והפוליטי), והקושי להתמודד אתו ועם השלכותיו הקשות, החמיר בישראל משלל סיבות, שאולי החשובה ביניהן הינה הפוליטית. המשבר הפוליטי המתמשך ועמו המשבר הממשלי שנחשף בעקבות האתגרים של ההתמודדות עם מגפת הקורונה, מחלישים מאד את מדינת ישראל ואת יכולתה להתמודד עם שורה של בעיות יסוד, שאך הוחרפו עקב הקורונה. כבר עכשיו ברור כי ביסוד הדברים עומדות סוגיות סוציו-פוליטיות בלתי פתורות, ששורשיהן עמוקים ויכולת הפתרון שלהן נמוכה למדי ואולי אף הנכונות הישראלית להתמודד אתן באומץ ציבורי הינה נמוכה. עוד אחד מסממני החולשה הפנימית.

אחת מהן מתמקדת ביחסים המורכבים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי. שורשי המורכבות הקשה נעוצים בסכסוך הישראלי – פלסטיני העמוק והממושך, שיצר השלכות רוחניות ניכרות על החברה היהודית והערבית בישראל ועל היחסים ביניהן. לאחר שנים רבות של נתק, הדרה ואפליה, ניכרת תנועה בין שתי האוכלוסיות, בעיקר מצד הציבור הערבי, המגלה יותר ויותר רצון לקדם את השתלבותו במרקם האזרחי הישראלי. עיקר ההתקדמות מתחוללת במישור התעסוקתי והכלכלי ובמידה מסוימת גם החברתי. הציבור הערבי מוכן ברובו לדחות את העיסוק הפוליטי בנושא הפלסטיני ולהתמקד בחתירה להתפתחות ולשוויון אזרחי. גם ממשלת ישראל, יותר מרוב הציבור היהודי, מבינה את היתרונות הגלומים בהשתלבות האזרחים הערביים במדינה ועושה הרבה יותר מבעבר בעניין זה, בעיקר בתחום הכלכלי. הדרך עוד ארוכה, הפערים עדין גדולים מאד, היחס המדיר של מרבית הציבור היהודי עדין מעכב התקדמות, אולם הרכבת נמצאת בתנועה. עכשיו גם במישור הפוליטי.

מה שמנותח בסדרת המאמרים בקובץ זה מצביע על אפשרות שתוצאות הבחירות הקרובות יהוו שינוי של ממש בהרחבת מגמת השילוב של המיעוט הערבי בישראל גם בתחום הפוליטי. לכך יש בצד הערבי מפלגה, רע"מ, החותרת בגלוי למעבר מייצוג בכנסת להשפעה ישירה במוקד קבלת החלטות – הממשלה עצמה. זאת, על מנת לקדם בפועל את הצרכים הדחופים של החברה הערבית, ביניהם תופסת סוגיית הפשיעה והאלימות מקום מאיים מרכזי.

הדרך למימוש מגמה זו, וודאי להצטרפות רע"מ לקואליציה, עדין ארוכה ורצופה מכשולים רבים. יש ספק רב אם הבטחות שהושמעו מצד הליכוד בעניין זה יתגשמו, אלא בדלית ברירה פוליטית. אולם חשוב לציין כי הנדבכים למימוש אפשרות כזו כבר הצטברו לרמה קריטית של סבירות. אם היא תתממש, היא עשויה לשמש מפנה לא רק בזירה הפוליטית, אלא אולי גם כפתיחה לעידן בו רעיון השילוב של המיעוט הערבי הגדול יעבור מחזון כללי לזירת המעשים. אפשרות כזו, גם אם היא נראית עתה קלושה, עשויה לתרום רבות לא רק לחברה הערבית ולצמצום ניכר בפערים העמוקים בינה לבין החברה היהודית, אלא גם למדינת ישראל בכלל, הזקוקה מאד לכך, בין היתר לצורך ההתאוששות הכלכלית הנדרשת בעקבות משבר הקורונה.

שלב חדש ביחסי המדינה עם המיעוט הערבי

דורון מצא

בחירות מרס 2021 עומדות בסימן "הרמת מסך" לגבי תהליכי עומק שמתחוללים בפוליטיקה הערבית ובמערכת היחסים שבין מדינת ישראל לבין המנהיגות הפוליטית הערבית, והחברה הערבית בכללותה. האמירות של חבר הכנסת (רע"מ) עבאס מנסור על נכונות לשתף פעולה עם הימין הפוליטי הישראלי, החיבוק שמעניק ראש הממשלה לחברה הערבית, הודעת הממשלה על התוכנית למאבק בפשיעה, לצד הפיצול ברשימה הערבית המשותפת ואפילו הודעת ההתנצלות של איבתסאם מראענה, מועמדת מפלגת העבודה לכנסת - הם כולם אירועים שבחסות הבחירות הציפו לא רק את ההקשר המצבי של התארגנות החברה הערבית לקראת ההתמודדות האלקטוראלית הקרובה, ולא רק את הניסיונות של הליכוד למצות את הקול הערבי, אלא גם את תהליכי העומק שמתרחשים במשך למעלה מעשור ביחסי המדינה עם המיעוט הערבי.

ביסודם של אלה עומד מפגש בין הימין הפוליטי הישראלי לבין המנהיגות הפוליטית הערבית. אין המדובר במפגש ערכי-אידיאולוגי, אלא בהצטלבות אינטרסים המעוגנים ביסודות של פרגמטיזם וריאל פוליטיק. ניתן לראות בהקשר זה את ההקבלה בין המתרחש ביחסי המדינה עם המיעוט הערבי לבין המגמות הדומות שמתחוללות ביחסים בין ישראל לבין מדינות המזרח התיכון השותפות ל"הסכמי אברהם". מבחינה זו, התמורות האופייניות למערכת היחסים שבין המדינה למיעוט הערבי נובעות לא רק מתהליכים בעלי הקשר מקומי, אלא גם צומחות על רקע מגמות אזוריות ואפילו גלובליות שמעניקות רלוונטיות לסיטואציה המקומית.

בהקשר המקומי הישראלי, מפגש האינטרסים בין הימין הישראלי לבין המנהיגות הערבית הוא תוצאה של קווי היסוד של המדיניות הממשלתית. אלה התבססו בעשור ומחצה האחרונים על שני עקרונות יסודיים: מצד אחד, התפיסה הכלכלית הניאו-ליברלית שבמסגרתה ראו לנכון ממשלות ישראל להקטין את הסובסידיה הממשלתית והתמיכה בקהילות הנחשלות סוציו-אקונומית בחברה הישראלית, קרי החרדית והערבית, גם באמצעות מהלך לשילוב כלכלי של אותן קהילות בכלכלה הלאומית והפיכתן בשאיפה לגורם יצרני ובלתי תלוי. מצד שני, תפיסת השלום הכלכלי שראתה לנכון לבצע עסקת המרה בין כלכלה ובין פוליטיקה. בבסיסן עמד הרעיון לפיו שיפור איכות ורמת החיים של האוכלוסייה הערבית היא כלי שעשוי לצמצם חוסר נוחות פוליטית ולמתן שאיפות לאומיות שעלולות להציב את המדינה בהתנגשות עם אזרחיה הערבים.

התוצאה של שני הנדבכים הללו הייתה החלטה 922 של הממשלה (דצמבר 2015) ותוכנית החומש לחברה הערבית בעלות חסרת תקדים של למעלה מעשרה מיליארד שקלים. הבשורה הגדולה שנשאה בחובה החלטה 922 הייתה שילוב של הכלכלה הערבית בתוך זו הלאומית והפיכת המיעוט הערבי לגורם שאמור לתרום לתוצר הלאומי הגולמי גם באמצעות השתלבות בענפי תעשיית העילית של חברות ההזנק (היי-טק). מול זאת, פגשה הממשלה את ידה המושטת של המנהיגות הערבית, שגם היא שינתה את פניה

בעשור האחרון ואף מצאה את דרכה לשיתוף פעולה פנימי בדמות הקמת הרשימה המשותפת (2015). הקמתה של זו לא הייתה רק מעשה פוליטי טכני שנועד להתגבר על החלטת הכנסת (2014) להעלאת אחוז החסימה (3.25 אחוז), כי אם ביטאה גם שינוי רעיוני בתפיסת הפעולה של המנהיגות הערבית, שעברה מדפוסים לעומתיים לדפוסים פרגמטיים.

למן שנת 2000 אתגרה המנהיגות הערבית את מדינת ישראל דרך שני מודלים של פעולה, שלמעשה כל אחד מהם קרא תיגר על "פרדיגמת 48", קרי על רעיון מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי על פי מודל הלאומיות האתנו-לאומית. מודל זה קבע כי הקבוצה האתנית הדומיננטית מעצבת באופן בלעדי את סדר היום הלאומי, מחלקת את משאבי המדינה וקובעת את דמותו של המרחב הציבורי וסמליו. מהלך כתיבת והפצת מסמכי החזון הערביים אתגר את רעיון המדינה היהודית מהצד החילוני-לאומי של המפה, כאשר המנהיגות האינטלקטואלית הערבית הציבה דרישה מפורשת להפיכת ישראל למדינה דו-לאומית (דמוקרטיה הסדרית). מיזם הר הבית של השיח רא'ד צלאח מהתנועה האסלאמית/הפלג הצפוני אתגר את רעיון המדינה היהודית מהצד האסלאמי-דתי של המפה.

שני המהלכים הללו הגיעו למבוי סתום כאשר התנועה האסלאמית הוצאה אל מחוץ לחוק ואילו אנשי החזונות העתידיים לא הצליחו להפוך את המיזם האינטלקטואלי למיזם פוליטי תכליתי. מציאות זו דחפה את המנהיגות הערבית לאמץ מודל פעולה חדש המבוסס על תפיסה חברתית של העצמה קהילתית. זה ביקש להניח בצד את השאיפות הגדולות לשינוי "פרדיגמת 48", ותחת זאת הציב נושאים כמו איכות החיים ורמת חיים כסוגיות מרכזיות לטיפול במציאות סוציו-אקונומית מתמשכת ובעייתית ופערים קשים אל מול חברת הרוב היהודית. המרת המודל החילוני-לאומי והדתי-אסלאמי במודל חברתי-קהילתי ביטא נכונות לתעדף את ההווה על פני העתיד, ויצר נקודת מפגש כפולה: האחת, בין ממשלות הימין לבין הפוליטיקה הערבית סביב החלטה 922 ואסטרטגיית השילוב הכלכלי, שגם קיבלה חיזוק על רקע השיח החברתי שהפך דומיננטי במדינת ישראל למן מחאת קיץ 2011; והשנייה, בין חלקי המערכת הפוליטית הערבית, שמצאו מכנה משותף רעיוני (קהילתי-חברתי) סביבו יכלו מפלגות חד"ש, בל"ד ורע"מ-תע"ל לשבת זו לצד זו למרות הבדלי גישות אידיאולוגיים ביניהם.

כך אם כן, נוצר הבסיס לפוליטיקה פרגמטית, מבוססת אינטרסים ותכליות ריאליסטיות, שהגדירה את מערכת היחסים הפנימית של הפוליטיקה הערבית ובעיקר את זו החיצונית בין המנהיגות הערבית של הרשימה המשותפת לבין ממשלות הימין של בנימין נתניהו. התוצאה הייתה התקדמות במימוש תוכנית החומש הממשלתית והפניית קשב רב לענייני הקהילה הערבית, כולל לתופעות שבעבר זכו למיעוט קשב כמו הפשיעה בחברה הערבית. זאת, לצד מיתון האקטיביזם הלאומי-פוליטי ביחסים שבין המדינה לבין המנהיגות הערבית. שיתוף הפעולה הפרגמטי התנהל מאחורי הקלעים ובין הצללים, ולמעשה לשני הצדדים היה עניין, משיקולים פוליטיים פנימיים, לטשטשו. בהיבט הזה, הצהרות חבר הכנסת עבאס מנסור על אי פסילת שיתוף פעולה עם הליכוד ונתניהו היו שלב חשוב בתהליך הרמת המסך על תהליכי העומק.

שלושה גורמים עמדו מאחורי "הרמת המסך": הראשון, תהליכי הבשלה על רקע משבר הקורונה ורמת החיכוך החיובי שנוצרה בין מדינת ישראל ורשויות צה"ל, בעיקר פיקוד העורף, לבין החברה הערבית, במסגרת המערכה לבלימת המגיפה (כפי שהתרחש במקביל מול הקהילה החרדית בישראל); השני, הבחירות בישראל שלמעשה הביאו שחקנים פוליטיים (ראש הממשלה מזה וחבר הכנסת מנצור מזה) לנסות ולתרגם את מודל שיתוף הפעולה המוכחש לתועלות אלקטוראליות שלהם לקראת מערכת הבחירות; השלישי, המגמות במזרח התיכון שאופיינו גם כן בהתפתחות מודלים פוליטיים-מדיניים של מפגשי אינטרסים בין ישראל ובין מדינות האזור, המבוססים על תועלות כלכליות ואחרות. מבחינה זו ההכרזה על הסכמי השלום בין ישראל למדינות המפרץ, סודאן ומרוקו, באה בעקבות עשור מוכחש של שיתוף פעולה כלכלי וביטחוני כאחד, שהתנהל "מתחת לרדאר" הציבורי בין ישראל ובין מדינות אלה ועתה נחשפו ממדיו ותכולתו.

בחירות 2021 עומדות אפוא בסימן השינויים העמוקים שהתחוללו בשדה הפוליטי-חברתי בין המדינה ובין החברה הערבית ומנהיגותה שהם, כאמור, השתקפות של תהליכי אזוריים רחבים יותר. ייתכן כי אלה סוללים את הדרך למציאויות פוליטיות מסוגן לא נצפו בעבר, של השתתפות פעילה יותר של הפוליטיקה הערבית בזו היהודית במקביל לשילוב הכלכלי. התפתחויות אלו מעלות את סף הציפיות בחברה הערבית, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בהפגנות האחרונות בנושא האלימות והפשעה: הדרישה להמשך משמעותי בתהליכים החברתיים שיביאו להעצמת הקהילה הערבית, לא רק במודל הכלכלי שמקדמת המדינה.

היערכות המפלגות היהודיות והערביות לקראת הבחירות לכנסת ה-24

אילהאם שחברי

ב-23 במרץ 2021 תערכנה הבחירות לכנסת ה-24, הרביעיות בתוך שנתיים. מעט יותר ממחצית האזרחים הערבים בישראל מיוצגים בכנסת באמצעות ארבע מפלגות ערביות שהתאחדו לראשונה ב-2015 והקימו את הרשימה המשותפת (השאר נמנעו מהצבעה או הצביעו עבור מפלגות לא ערביות). איחוד זה נתפס כחיוני בציבור הערבי, המהווה חמישית מכלל האוכלוסייה בישראל, לצורך השגת ייצוג אפקטיבי בכנסת. בבחירות לכנסת ה-23 זכתה הרשימה המשותפת ב-15 מנדטים והפכה להיות המפלגה השלישית בגודלה בכנסת. הרשימה המשותפת שברה טאבו כאשר החליטה להמליץ על יו"ר כחול לבן לתפקיד ראש הממשלה, מתוך גישה פרגמטית ותקווה לשיתוף-פעולה מעשי עם הקואליציה שתקום. הפניית העורף של כחול לבן לרשימה המשותפת ובעקבות זאת הקמת קואליציה ימין-מרכז הותירה שוב את נציגי החברה הערבית באופוזיציה.

כתוצאה מכך, ועל רקע השיתוק הפוליטי שמלווה את המערכת הפוליטית בישראל בשנתיים האחרונות, חלו שינויים בגישות של מפלגות יהודיות כלפי הלגיטימיות של הקול הערבי. אלה גררו שינויים גם בהיערכות המפלגות הערביות לקראת הבחירות לכנסת ה-24.

השינוי הבולט ביותר חל בגישה של ראש הממשלה בנימין נתניהו שפנה באופן ישיר לציבור הערבי באמצעות ביקורים ביישובים ערבים וראיונות לערוצי תקשורת ערבית עם הבטחות למינוי שר ערבי מוסלמי לקידום האינטרסים של החברה הערבית. אולם, תפנית זו ביחס לגיטימיות של הקול הערבי מצד ראש ממשלה ימני אינה חלה על חברי הכנסת הערבים המכהנים, באשר הוא שב ומדגיש כי לא יקים ממשלה הנשענת על תמיכתם. לעומתו, יאיר לפיד, יו"ר "יש עתיד" ויו"ר האופוזיציה, הביע הסכמה מפורשת לשיתוף פעולה עם הרשימה המשותפת, דבר המהווה שינוי מעמדתו בעבר, כמו גם לקבלת תמיכתה מחוץ לקואליציה, תוך שהוא מציין את אי רצונו של איימן עודה, יו"ר המשותפת, להיות חלק מהממשלה.

הלגיטימיות של הקול הערבי מובלטת יותר ככל שמדובר במפלגות הנוטות לצד המרכזי והשמאלי של המפה הפוליטית. מפלגות אלה שיבצו מועמדים ערבים במקומות העשויים להיחשב ריאליים: מרצ – גידאא' רינאווי-זועבי במקום הרביעי ועיסאווי פריג' במקום החמישי; מפלגת העבודה - איבתסאם מראענה במקום השביעי. ברשימות הימין לא הוצבו מועמדים ערביים במקומות ריאליים.

השינויים שחלו בגישות של המפלגות היהודיות בכל הנוגע לחשיבותו של הקול הערבי לקראת הבחירות לכנסת ה-24, הובילו גם לשינויים בפוליטיקה הערבית. בהקשר זה ניתן לעמוד על העמדות של שלוש המפלגות הערביות המתמודדות בבחירות הקרובות:

הַדִּים - אֲשָׁדָא

- הרשימה המשותפת: האכזבה של הרשימה המשותפת מהסירוב של בני גנץ להכיר בה כשותפה לגיטימית מחוץ לקואליציה בכנסת ה-23, לא גרמה לה לפסול את האפשרות להמלצה חוזרת על מועמד ציוני לראשות הממשלה. כך, הה"כ אחמד טיבי, יו"ר סיעת הרשימה המשותפת, נמנע מלהתחייב על אי המלצה בפני הנשיא על יאיר לפיד לראשות הממשלה. יחד עם זאת, הרשימה המשותפת ממשיכה לדבוק בגישתה לפיה האזרחים הערבים זכאים לשוויון זכויות אזרחי מלא ולהשתלבות במרקם החיים הישראלי מבלי לוותר על זהותם הלאומית הנפרדת ועל תמיכתם בעם הפלסטיני. למעשה, אין כל חידוש או ריענון ברשימה המשותפת: לא במנהיגיה, בהרכבה או במצעיה, ומבחינה זו היא אינה מצליחה להיות אטרקטיבית עבור הציבור הערבי. נראה, כי הסקרים המייחסים לה ירידה מתחת ל-10 מנדטים, משקפים את האכזבה ממנה ומהפילוג שלא נמנע.

- הרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ): הרשימה המזוהה עם הפלג הדרומי (הפרגמטי) של התנועה האסלאמית אימצה גישה פוליטית לפיה נכון מבחינת חברי הכנסת הערביים לשתף פעולה עם הליכוד בתמורה לקבלת תקציבים לשיפור התחומים החיוניים לציבור הערבי, כגון קידום תכנית ממשלתית למאבק בפשיעה ובאלימות. הדבר הביא לפיצול רע"מ מהרשימה המשותפת. מצידו הצהיר ראש הממשלה, כי לא יישען על תמיכת רע"מ בקואליציה שיקים. יש להניח אפוא כי השינוי הדרמטי בגישת רע"מ והפיצול מהרשימה המשותפת יחלישו, מצד אחד, את הייצוג הערבי בכנסת, וספק אם יבטיחו לרע"מ לעבור את אחוז החסימה.

- מפלגת מען (יחד בעברית): מפלגה ערבית חדשה בראשות מוחמד דראושה, המכירה במפורש בישראל כמדינת העם היהודי ושואפת לשותפות מלאה בין יהודים לערבים בתהליכי קבלת ההחלטות, כולל ישיבה בממשלה הבאה, גם אם תהיה בראשות מועמד מהימין. המפלגה דורשת שוויון בזכויות אזרחיות בין ערבים ליהודים באמצעות חוק שוויון המבוסס על מגילת העצמאות. בדומה לרשימה המשותפת, גם "מען" רואה את חוק הלאום כבעייתי ועל כן מתנה את כניסתה לקואליציה בחקיקה שתבטיח 'חוק יסוד שוויון' לכלל האזרחים כבסיס לשיתוף בין ערבים ויהודים. על פי הסקרים, ספק אם "מען" תעבור את אחוז החסימה. נראה כי הציבור הערבי עדיין אינו בשל לאמץ ולתמוך בכיוון פוליטי חדש כזה.

השינויים המתוארים בגישות המפלגות היהודיות והערביות, עשויים להשפיע על דפוסי ההצבעה בחברה הערבית. סקרים שונים מראים, כי אחוז ההצבעה של הציבור הערבי צפוי לרדת בהשוואה לבחירות האחרונות, למרות הרצון הקיים בציבור שלנציגים הערביים יהיה כוח פוליטי משפיע בכנסת. האכזבה מהתפצלות רע"מ מהרשימה המשותפת, הישארותה של הרשימה המשותפת באופוזיציה והבחירות החוזרות ונשנות בפרק זמן קצר, תורמים להתפתחות אדישות בקרב הבוחרים הערבים.

במקביל, צפויה עלייה מסוימת בשיעור ההצבעה של הציבור הערבי למפלגות ציוניות. בעבר הגיע אחוז ההצבעה של בוחרים ערבים למפלגות יהודיות לכ-30% כאשר המפלגות הערביות התמודדו ברשימות נפרדות, ולכ-17% בלבד כשהן התמודדו ברשימה אחת. במצב הנוכחי ניתן להעריך כי מפלגות מרצ

והעבודה עשויות לזכות ביותר קולות מאשר בעבר מבוחרים ערבים, גם משום ששתיהן שילבו ברשימותיהן מועמדות ומועמדים ערביים במקומות ריאליים וכן משום שעמדותיהן המוצהרות בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני קרובות יותר לרצון רוב הציבור הערבי. סקרים שונים מצביעים על אפשרות שהליכוד יזכה לתמיכה של מנדט או מנדט וחצי מהציבור הערבי.

בסיכום ניתן להצביע על מגמות חשובות אך סותרות, עם קשר ברור ביניהן: מחד גיסא, הציבור הערבי ברובו מעוניין בהשתלבות במרקם המדינתי בישראל ומבין את החשיבות של השפעה פוליטית ישירה של נציגיו בכנסת, ובמקביל, יותר משליש מהציבור היהודי, בעיקר בימין ובמרכז, תומך כיום בצירוף מפלגות ערביות לקואליציה, לעומת כחמישית בלבד בספטמבר 2019 (לפי סקר המכון הישראלי לדמוקרטיה); מאידך גיסא, חלק גדול של הציבור היהודי (לפי סקר אחרון של הליגה נגד השמצה, כ-70 אחוזים ממנו) עדיין אינו מתייחס לציבור הערבי (כמו גם החרדי) כחלק מהחברה הישראלית.

למגמות אלו השפעה על הפוליטיקה היהודית, הממשיכה להסתייג ברובה, ברמות שונות, משילוב מפלגות ערביות בקואליציה. משמעות הדבר הינה שגם בבחירות הקרובות כנראה לא יהיה שינוי של ממש בנושא זה ולכן מידת ההשפעה של נבחרים ערביים על החלטות ממשלה, גם בנושאים הקרובים לליבם של האזרחים הערביים, תמשיך להיות נמוכה. מבחינה זו אפשר להעריך, כי גם אם הצטברו לאחרונה סימנים העשויים להעיד על מגמה חיובית של הכרה בלגיטימיות של הקול הערבי, המשמעות המעשית שלה הינה נמוכה. אמנם הציבור הערבי מעוניין ברובו ליטול חלק פעיל בתהליך הפוליטי בישראל, אולם האפשרות שמפלגה ערבית תצטרף לקואליציה אינה ריאלית בתנאים הנוכחיים. במקרה חריג, ובעיקר אם רע"מ תעבור את אחוז החסימה, ייתכן שיתוף פעולה באמצעות תמיכה מותנית בקואליציה מבחוץ, דבר העשוי אולי לקדם נושאים אזרחיים הנמצאים בליבת העניין של החברה הערבית.

הפוליטיקה הערבית לאחר התפצלות רע"מ מהרשימה המשותפת: לקראת מערכת דו-

קוטבית?

ח'דר סואעד

רקע

לקראת הבחירות לכנסת העשרים שנערכו במארכ 2015 התאחדו, לראשונה, ברשימה המשותפת, ארבע המפלגות המרכזיות בפוליטיקה הערבית: החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון (חד"ש), הרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ) – המייצגת את הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית בישראל), הברית הלאומית הדמוקרטית (בל"ד), והתנועה הערבית לשינוי (תע"ל). הקמת הרשימה המשותפת הביאה לעלייה בשיעור ההצבעה בקרב הציבור הערבי ולהגדלת הייצוג הערבי בכנסת. שיעור ההצבעה הגיע ל-63.5 אחוזים לאחר עשור של השתתפות נמוכה (56.3 אחוזים בבחירות 2006, 53.4 אחוזים בבחירות 2009, 56.5 אחוזים בבחירות 2013) כשהייצוג הערבי הגיע לשיא של 13 מושבים בכנסת העשרים.

מחלוקות פוליטיות בין המפלגות המרכיבות את הרשימה סביב סוגיית הרוטציה בין חבריהן והביאו לפירוקה. הציבור הערבי "העניש" את ההנהגות הפוליטיות על כך בבחירות אפריל 2019. שיעור ההצבעה אז בקרב הציבור הערבי היה הנמוך ביותר אי פעם (49.2 אחוזים) והייצוג ירד לעשרה מושבים לשתי רשימות: 6 לרשימת חד"ש-תע"ל ו-4 לרשימת רע"מ-בל"ד. תוצאות אלו, שביטאו אכזבה ציבורית מההנהגה הפוליטית, היו מניע מרכזי מאחורי הקמתה המחודשת של הרשימה המשותפת בעקבות פיזור הכנסת ה-21, ולעלייה מחודשת של שיעור ההצבעה בבחירות לכנסת ה-22 שנערכו בספטמבר 2019 ל-59.5 אחוזים ולשחזור הייצוג מהכנסת ה-20. התפזרותה המהירה של הכנסת בסוף 2019, העדר מאבקים בתוך הרשימה המשותפת באותה תקופה קצרה, חזית אחידה שהציגו מנהיגיה והתלכדות ציבורית רחבה סביבה, הובילו אותה להצלחה חסרת תקדים מבחינת מספר הנציגים הערבים בכנסת ה-23: בבחירות שנערכו במארכ 2020, זכתה הרשימה המשותפת ב-15 מושבים ושיעור ההצבעה בקרב הציבור הערבי עמד על 64.5 אחוזים – הגבוה ביותר בשני העשורים האחרונים.

למרות ההצלחות האלה, התפצלה רע"מ מהרשימה לקראת הבחירות לכנסת ה-24, פתחה דלתותיה למועמדים מחוץ לתנועה והכריזה על התמודדות כרשימה נפרדת, לראשונה בתולדותיה. מאמר זה יציג את הסיבות לכך וינתח את השלכות לעתיד.

הסיבות להתפצלות רע"מ מהרשימה המשותפת

התפצלות רע"מ מהמשותפת התרחשה על רקע מחלוקות פוליטיות ואידיאולוגיות בין רע"מ האסלאמית לבין חד"ש ובל"ד החילוניות, כאשר תע"ל שמרה תקופה מסוימת על ניטרליות טרם בחרה להישאר במסגרת הרשימה המשותפת. התפצלות זו עלולה הייתה להביא להתפרקות המשותפת לשתי רשימות בנות שתי מפלגות כל אחת, אלא שתע"ל החליטה להישאר במסגרת הרשימה המשותפת. נראה, כי שיקולי תע"ל לא היו רק אידיאולוגיים, אלא גם ואולי בעיקר תועלתניים: תע"ל העדיפה ייצוג

מובטח בכנסת במסגרת הרשימה המשותפת על פני הצטרפות לרע"מ, שהסקרים לקראת הגשת הרשימות לוועדת הבחירות המרכזית ניבאו כי לא תעבור את אחוז החסימה.

בחינת ההתרחשויות בשנה האחרונה מגלה שני מוקדי מחלוקת עיקריים שהיו בין רע"מ לבין הרשימה המשותפת. המוקד הראשון היה על הפרקטיקה הפוליטית למקסום הכוח הפוליטי של הח"כים הערבים בכנסת לטובת קידום האינטרסים החיוניים של החברה הערבית. מאז נבחר לכנסת באפריל 2019, וביתר שאת בשנה האחרונה, נוקט יו"ר רע"מ, מנסור עבאס, גישה פוליטית פרגמטית, שאופיינה בחתירה לשיתוף-פעולה פוליטי עם הממשלה, כולל עם רה"מ נתניהו אישית. עבאס נקט מהלכים המיועדים לקדם שיתוף פעולה עם הליכוד, תוך התמקדות בתחומים מעשיים וביניהם ההתמודדות עם האלימות והפשעה וכן הארכת תוכנית החומש לפיתוח החברה הערבית (החלטת הממשלה 922 מדצמבר 2015). מבחינת עבאס, "הפלת נתניהו" אינה תכנית עבודה שמשרתת את החברה הערבית, ולכן על המנהיגות הפוליטית הערבית להפגין גמישות פוליטית. כך גם צריך, לגישתו, להתנתק מהאידיאולוגיות הלאומיות ומהקבעון התפיסתי שלה, גם ביחס למבנה המערכת הפוליטית הישראלית. לדידו, נציגי הציבור הערבי צריכים להיות שחקנים פוליטיים פרו-אקטיביים ולחתור להשיג השפעה פוליטית ממשית על תהליכי קבלת החלטות במדינה.

גישתו של מנסור עבאס זכתה לביקורת חריפה והתנגדות מצד ההנהגות הפוליטיות של חד"ש ובל"ד ומצד תומכיהן. עבאס הפך מושא להכפשות והאשמות בבגידה בבוחרים הערבים ובעם הפלסטיני. הדרישה של עבאס מעמיתיו ברשימה המשותפת, להציג בפניו חלופה לגישתו, נענו בהטחת האשמות שהוא משרת את האינטרסים של נתניהו והליכוד וכי רע"מ "הפכה לסניף" של הליכוד.

מוקד שני של מחלוקת שהביא לפרישת רע"מ, היה הנושא האידיאולוגי-ערכי הרגיש בחברה הערבית: זכויות ה-להט"ב. חברי הכנסת מטעם חד"ש הביעו תמיכה במאבק קהילת ה-להט"ב, הצביעו בעד איסור טיפולי המרה ותמכו באשת העסקים ג'וליה זהר, הבעלים של מפעל טחינת אלארז, שתרמה להקמת מוקד טלפוני לתמיכה נפשית ב-להט"בים ערבים. עבאס והנהגת רע"מ מכנים את קהילת ה-להט"ב כ"סוטים" מבחינה חברתית, ערכית ודתית. הם ראו בתמיכה של חד"ש בזכויות קהילת ה-להט"ב כדבר המנוגד לערכים של הציבור הערבי על כלל עדותיו, בהיותו ברובו מסורתי ושמרן ובחלקו דתי ומקיים מצוות. הנהגת רע"מ האשימה את הנהגת חד"ש, בעיקר את חה"כ עאידה תומא-סולימאן, בניסיון לתת לגיטימציה ל"סטייה" שרע"מ כתנועה אסלאמית אינה יכולה להסכים לה.

בניגוד להתפצלות הרשימה המשותפת בראשית 2019, שאירעה כתוצאה של מאבקי כוח פנימיים ושל אינטרסים מפלגתיים גרידא, הפיצול הפעם בתוך הרשימה המשותפת והפרישה של רע"מ נבעו גם ממחלוקות ערכיות ואידיאולוגיות. מנהיגי הרשימה המשותפת ללא רע"מ, בעיקר מנהיגי חד"ש ובל"ד, רואים במנסור עבאס כמי שסטה מהאידיאולוגיה הלאומית ומהערכים הקולקטיביים של החברה הפלסטינית בישראל. זאת, בעוד הוא ומפלגתו רואים במנהיגי המשותפת כשבויים בדוגמות מיושנות שלא רק אינן מקדמות את האינטרסים של הציבור הערבי אלא פוגעות בהם, כאשר רע"מ היא הדבקה בערכים בסיסיים של החברה הערבית ומסורתה.

השלכות ההתפצלות של רע"מ מהרשימה המשותפת

הפילוג יצר חששות לירידה בשיעור ההצבעה בבחירות הקרובות. חששות אלו מבוססים על חלק מסקרי דעת הקהל הצביעו על צפי לירידת שיעור ההצבעה ל-50 אחוזים, בדומה לבחירות אפריל 2019. אך ככל שעובר הזמן, מסתמנת בסקרים מגמה של עלייה בשיעור ההצבעה הצפוי. בסקר של מכון סטאנט שנערך בראשית מארס 2021 בקרב 500 נשאלים, שיעור ההצבעה הצפוי עמד על 59 אחוזים, לאחר שסקר של אותו מכון מתחילת ינואר הצביע על צפי ל-52 אחוזי הצבעה.

בין אם ההשפעה של הפילוג תהיה גבוהה, כפי שצינו סקרים מוקדמים, או נמוכה כפי שעלה בסקרים האחרונים, הרי שההשפעה המסתמנת כמשמעותית ביותר בכל הסקרים טמונה בהקשר אחר, רלוונטי לא פחות לתוצאות הבחירות: שיעור ההצבעה הצפוי למפלגות יהודיות מקרב המצביעים הערבים. תוצאות בחירות 2015, בחירות ספטמבר 2019 ובחירות 2020, בהן התמודדו ארבע המפלגות הערביות במסגרת הרשימה המשותפת, נשענו על שיעור הצבעה גבוה בקרב המצביעים הערבים למשותפת ומיעוט מצביעים למפלגות יהודיות: בבחירות 2015 היחס היה 83.2 אחוזים למשותפת לעומת 16.8 אחוזים למפלגות היהודיות, בבחירות ספטמבר 2019 היחס עמד על 81.6 אחוזים לעומת 18.4 אחוזים, ובבחירות 2020 היחס הגיע לשיא 87.6 אחוזים למשותפת לעומת 12.4 אחוזים למפלגות היהודיות. לעומת זאת, הפילוג לקראת בחירות אפריל 2019 גרם לירידה בהצבעה למפלגות הערביות (71.6 אחוזים) ולהצבעה גבוהה יחסית למפלגות היהודיות (28.4 אחוזים). הזכות הגדולה היו מרצ שעברה את אחוז החסימה בזכות הקולות הערביים (36,000 קולות), וכחול - לבן שזכתה במנדט נוסף בזכות 33,620 קולות שקיבלה ביישובים הערביים (כולל הדרוזיים).

מהסקרים לקראת בחירות מארס 2021 מסתמנת מגמה של עלייה בהצבעה הצפויה למפלגות היהודיות. לפי סקרי מכון סטנט, כשליש מהמצביעים הערבים יתנו קולותיהם למפלגות יהודיות (31 אחוזים לפי סקר שנערך בחודש ינואר, 32.9 אחוזים בסקר שנערך שלושה וחצי שבועות לפני הבחירות). הממצא המעניין ביותר שעולה מהסקרים בחברה הערבית לקראת הבחירות, הוא הצפי לעלייה ניכרת בהצבעה הערבית למפלגת הליכוד. הסקרים מנבאים לה בין 10 ל-12 אחוזים מקולות המצביעים הערבים (בין 70-80 אלף קולות השווים כשני מנדטים), בהשוואה ל-2.3 אחוזים בבחירות אפריל 2019, 1.6 אחוזים בבחירות ספטמבר 2019, 1.8 אחוזים בבחירות 2020.

צפוי כי הפילוג שנבע מהמחלוקות בתוך הרשימה המשותפת והמתיחות בין הנהגת רע"מ ולבין הנהגת הרשימה המשותפת בהרכבה הנוכחי, בעיקר בין מנסור עבאס לבין ראשי חד"ש, יביא לירידה בייצוג הערבי בכנסת ה-24, גם אם תעבור רע"מ את אחוז החסימה. אפשר שתוצאה כזו תשחק לידי מחנה הימין בראשות רה"מ נתניהו ומפלגתו, למרות שמרבית הציבור הערבי (כ-75 אחוזים) תומך בהחלפת

ראש הממשלה ועל אף שהמפלגות הערביות – כולל הנהגת רע"מ – מצהירים כי אינם מאמינים להצהרותיו של נתניהו וליחס החיובי שהוא מפגין לאחרונה כלפי הציבור הערבי.

לקראת עידן חדש בפוליטיקה הערבית?

נראה כי חלק הולך וגדל מהציבור הערבי נעשה יותר פרגמטי בגישתו הפוליטית, יותר מודע למבנה ולדינמיקה של המערכת הפוליטית הישראלית הנוכחית, בה יש לימין רוב, ומאמין כי מה שמערער את היציבות הפוליטית בישראל הן דווקא המחלוקות בתוך מחנה הימין. ביטוי נוסף לפרגמטיות של הציבור הערבי ניכר בעלייה בשיעור התמיכה ב-רע"מ, הנמצאת כיום בכל הסקרים סביב אחוז החסימה. סביר לשער שתקיפתו של ח"כ עבאס על ידי פעילי המפלגות היריבות במהלך הפגנה באום אל-פחם (5 במארס), וההד הציבורי הרחב של האירוע בחברה הערבית, יתרמו לעלייה בתמיכה ברע"מ.

אם רע"מ תיכנס לכנסת, הדבר עשוי לסמן תחילת עידן חדש בפוליטיקה הערבית בישראל, בו חד"ש (כמפלגה עצמאית בתוך הרשימה המשותפת) לא תהיה עוד במובהק המפלגה הדומיננטית בקרב הציבור הערבי. במקרה כזה מעמדה של רע"מ יתחזק ככוח מוביל – במיוחד אם מנסור עבאס יצליח לממש את כוונתו להפוך את רע"מ לשחקן פוליטי פעיל בפוליטיקה הישראלית. במקרה כזה, המערכת הפוליטית הערבית צפויה להפוך לדוקוטבית – עם ציר אחד, פתוח לשיתוף פרגמטי עם הממשלה, בראשות רע"מ, וציר שני, בעל צביון לאומי, בהובלת חד"ש. ייתכן גם ששינוי כזה יוביל את הפוליטיקה הערבית לגיוון נוסף, אם גם המפלגות האחרות, כמו רע"מ, יפתחו את רשימותיהן להתמודדות של מועמדים שאינם נמנים על המפלגות עצמן.

הפוליטיקה הערבית בישראל: בין דואליות להדדיות

אילהאם שחברי

בחודשים האחרונים הפך חה"כ ד"ר מנסור עבאס, יו"ר מפלגת האיחוד הערבי (רע"מ), הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית וסגן יו"ר הכנסת, לאישיות הפוליטית הבולטת ברשימה המשותפת, לאור שיתוף הפעולה שלו עם ראש הממשלה בנימין נתניהו. מהלכים אולם נקט עבאס, דוגמת מניעת ניצחון מפלגות האופוזיציה בהצבעה להקמת ועדת חקירה נגד ראש הממשלה בעניין הצוללות והתבטאויותיו המרמזות על תמיכה בחוק הצרפתי, שימנע את הדחת נתניהו, במקביל להשתתפותו של רה"מ נתניהו בדיון הפומבי והמתקשר של וועדת הכנסת למלחמה בפשיעה ובאלימות בראשה הוא עומד, העידו על קשר מתחזק בין השניים. עבאס הצהיר כי ישאף לשתף פעולה עם כל ראש ממשלה שייבחר, כדי לקדם הישגים עבור החברה הערבית. יתרה מזאת, הוא אף אינו פוסל את האופציה להיות שר בממשלה במידה ויקבל הצעה כזו. גישתו נתפסת בדעת הקהל כאמיצה וסקרים הראו שהוא זוכה לתמיכה של מעל 60 אחוזים מהאזרחים הערבים.

בצד התמיכה המתרחבת בו ברחוב הערבי, לפרגמטיות של עבאס, אותה הוא מגדיר כ"חישוב מסלול מחדש", יש השלכות פוליטיות-חברתיות. היא עוררה כעס בקרב ח"כים מהרשימה המשותפת והגבירה את המתח האידאולוגי הקיים ממילא ביניהם. בבסיס המחלוקת עומדת ההיסטוריה הארוכה של דה לגיטימציה מצד המפלגות הציוניות, בעיקר מהימין, כלפי חברי הכנסת הערבים. היחסים הטעונים וחוסר האמון בין המפלגות הערביות לממשלות ישראל בכלל ואלו של נתניהו בפרט, תרמו להכרה שראש הממשלה חותר עתה לפלג את הרשימה המשותפת, כדי לצמצם את הסיכון שהיא תמנע ממנו הקמת ממשלת ימין בבחירות הבאות.

במהלך מערכות הבחירות הקודמות, ניהל נתניהו מסע של הסתה ודה לגיטימציה של הרשימה המשותפת, אשר מייצגת את מרבית הבוחרים הערבים בישראל. סיסמאות דוגמת "או ביבי או טיבבי" ו"ערבים נוהרים לקלפ"י הגבירו עוד יותר את אי-אמון מצד אזרחים ערבים בממשלה והעיבו על יחסי יהודים-ערבים במדינה. גם לאחר הפרסומים בכלי התקשורת על שיתוף הפעולה המסתמן עם עבאס והצהרותיו הפייסניות כלפי ראש הממשלה, שב נתניהו ותאר את מנהיגי הרשימה המשותפת כ"תומכי טרור". על רקע זה, האסטרטגיה הנוכחית של מנסור עבאס נתפסת בעיני קבוצות פוליטיות בחברה הערבית ומוצגת על ידן כחריגה בשדה הפוליטי-חברתי, ומבטאת פגיעה באינטרסים הלאומיים של הציבור הערבי. עבאס לעומתם, רואה בשיתוף הפעולה עם ראש הממשלה ובניצול המצוקה הפוליטית שלו כהזדמנות היסטורית לקבלת לגיטימציה למעמדם של המחוקקים הערבים והשגת דרישות בתחומים החיוניים לציבור בוחריהם. הוא מודה בכך שנתניהו "מנצל אותו", אך מטעים שזה ניצול הדדי.

הבולטים במתנגדיו של עבאס הם ח"כ אימן עודה, יו"ר מפלגת חד"ש, ומטאנס שחאדה, יו"ר מפלגת בל"ד. עודה אף תיאר את מהליכו של עבאס מול נתניהו כ"פשע נגד הרשימה המשותפת שההיסטוריה

לא תסלח לו עליו". לעומתם, ח"כ הוותיק ביותר, אחמד טיבי, יו"ר תע"ל, השמיע טון מאופק יותר, תוך שהוא מדגיש שנתניהו אינו יכול להיות שותף פוליטי של הרשימה המשותפת.

מאידיאולוגיה לעומתית לפרקטיקה פוליטית גלויה

למרות שעבאס דוגל בריבוי זהויות, מגדיר את עצמו כערבי-פלסטיני ומאמין שניתן לאזן בין זהותם האזרחית הישראלית של הערבים בישראל לזהותם הלאומית הפלסטינית, גישתו הנוכחית מתמקדת בצורך לשוויון אזרחי ללא התייחסות לזהות הלאומית, ליבת זהותם של חברי הכנסת מהרשימה המשותפת.

ניתן למסגר כך את תכלית הגישה של מנסור עבאס :

1. חתירה לשינוי הגישה הפוליטית הרווחת בקרב פוליטיקאים ואינטלקטואלים ערביים לפיה זכויותו האזרחיות של הציבור הערבי בישראל קשורות לזהותם ולזכויותיהם כמיעוטים אתניים-לאומיים ילידים (מקוריים), המעוגנות במשפט הבינלאומי.
2. שיתוף פעולה פרלמנטרי עם ראש הממשלה ומפלגות הימין, בתמורה לקבלת סיוע ממשלתי לחברה הערבית בנושאים אזרחיים במובהק, ללא התניות אידאולוגיות הקשורות לסכסוך הישראלי - פלסטיני.
3. הפחתת המתיחות בין הנציגות הפוליטית הערבית לבין המדינה, תוך הימנעות מרטוריקה אנטגוניסטית, לטובת האינטרסים האזרחיים של החברה הערבית.
4. פתיחת דף חדש ביחסים בין האזרחים הערביים למשטרה.

גישתו זו של עבאס מקובלת על רוב חבריו בתנועה האסלאמית והוא זכה לגיבוי מלא מ"מג'לס אל-שורא" של מפלגתו.

העובדה שדווקא התנועה האסלאמית (הפלג הדרומי), מבין המפלגות הערביות, קוראת לשיתוף פעולה פוליטי גלוי עם ראש ממשלה ימני אינה מובנת מאליה. אפשר להניח שתפנית זו קיבלה השראה, בין היתר, מהתפיסה המגולמת במדיניות של נסיכויות המפרץ שהביאה ל"הסכמי אברהם", בהם צידד עבאס בנאומו בכנסת. עבאס התגאה (בראיון לערוץ 20 ב-24.11.20) כי הוא גם שותף לגוף הנקרא "היוזמה הדתית לשלום", בנשיאות הרב מיכאל מלכיאור ושייח ראיד בדיר מהתנועה האסלאמית (הפלג הדרומי). מטרת היוזמה היא עירוב הנהגה דתית במאמץ לקדם שלום בר קיימא במזרח התיכון.

עבאס לא מוצא סתירה בין הערך הדתי לערך הפוליטי-דמוקרטי ולמפלגות ימין. ההסכמים עם הנסיכויות, יחד עם הסכמי "נורמליזציה" שעומדים על הפרק עם מדינות מוסלמיות נוספות, שמו קץ לקונצנזוס הפאן-ערבי, לפיו כינון יחסים דיפלומטיים עם ישראל קשור ומותנה בסוגיה הפלסטינית. ההסכמים עם מדינות המפרץ היוו זריקת עידוד למפלגה האסלאמית להיות המפלגה הערבית הראשונה להתגבר על חסם פוליטי ופסיכו-אידאולוגי ארוך שנים, בהקשר לסכסוך בין מדינתם לבין עמם.

בפברואר האחרון הודיע עבאס על פיצול רע"מ מהרשימה המשותפת וריצה לבחירות הבאות בנפרד ממנה. על פי מרבית הסקרים, מהלך זה מחליש הן את רע"מ, שקיים ספק אם תעבור את אחוז החסימה, והן את הרשימה המשותפת. להיחלשות הרשימה המשותפת בקרב הציבור הערבי תרמו בשנה החולפת שורת צעדים שנויים במחלוקת כמו הצבעתם של חברי הכנסת מ-חד"ש בעד חוק ה-להט"בים והימנעותם של אחרים מהרשימה המשותפת מהצבעה על החוק (למעט חברי המפלגה האסלאמית רע"מ שהתנגדו), כמו היעדרות חלקם הגדול מההצבעה על חוק ההנחות בשכר לימוד לסטודנטים וכמו ההצבעה נגד "הסכמי אברהם".

הסוגייה הפוליטית העיקרית שעוררה את המחלוקת עם הרשימה המשותפת נוגעת כמובן לנכונות של עבאס לחבור לנתניהו ולכל ממשלה ציונית תמורת קבלת תקציבים וקידום חוקים לטיפול בבעיות הכלכליות והחברתיות של האזרחים הערבים בישראל. זאת, על רקע המציאות הפוליטית המורכבת של החברה הערבית בצל הסכסוך המתמשך עם הפלסטינים. גישתו של עבאס מציעה פשטות אידיאולוגית, שיכולה אולי לאפשר לרוב היהודי ולמיעוט הערבי לנהל שיח קונסטרוקטיבי ופרקטי בסוגיות האזרחיות-חברתיות העומדות בראש סדר היום של החברה הערבית, מה גם ויש להם רלוונטיות גם לציבור היהודי.

נראה, כי ההימור האסטרטגי של עבאס על עתיד הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית, והסטייה שלו מהנורמות הפוליטיות והערכיות שנתפסו כשבירת טאבו בתרבות הפוליטית הערבית בישראל, לא זכו בהכרח לשינוי של ממש בגישתו הבסיסית של ראש הממשלה כלפי המיעוט הערבי. ברמה ההצהרתית העביר ראש הממשלה לאחרונה מסר ברור לפיו הוא לא ישען על תמיכה של מפלגה לא ציונית בכנסת וכי רע"מ אינה פרטנר פוליטי מבחינתו. לעומת זאת, מפלגות ציוניות אחרות כמו יש עתיד, מרצ והעבודה, מפגינות כיום – לפחות הצהרתית - יותר פתיחות כלפי שיתופי פעולה אפשריים עם הרשימה המשותפת. על כן, הן עשויות לזכות ביותר קולות מאזרחים ערבים מאוכזבים מהתנהלות עבאס-נתניהו ומהישיגה המוגבלים של הרשימה המשותפת, אך עדיין רוצים לקחת חלק בתהליך הפוליטי. השינוי הדרמטי בגישתו של עבאס משקף ניסיון להציע חלופה פוליטית שתבטא סדר עדיפות פוליטי, אזרחי ולאומי עבור האזרחים הערבים. ההיערכות לבחירות הקרובות מראה כי מפלגות שמאל ושמאל-מרכז יכולות להיות אלטרנטיבה עבור מצביעים ערבים שעד כה נהגו להצביע על בסיס אתני ועדתי.